

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ - ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Π.Μ.Σ. Ποινικών Επιστημών, Ειδίκευση Ποινικού Δικαίου – Ποινικής
Δικονομίας –

Ακαδημαϊκό Έτος: 2023-2024

Θερινό εξάμηνο: Ποινική Δικονομία και ΕΣΔΑ – Θέματα Ευρωπαϊκού
Ποινικού

Δικονομικού Δικαίου

Διδάσκοντες: Αριστομένης Τζαννετής, Αλέξανδρος Δημάκης

«Η αρχή της αμεροληψίας κατά το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ και η
εξαίρεση των δικαστικών προσώπων»

Β' ΜΕΡΟΣ

Εισητήρια: Αγγελική Ξηνταριανού – Καρατζά (Α.Μ. 7340162301018)

Αθήνα, Ιούλιος 2024

Περιεχόμενα

Η έννοια του Δικαστηρίου κατά το ΕΔΔΑ	3
Διάκριση μεταξύ «ανεξάρτητου» και «αμερόληπτου» δικαστηρίου	4
Το ανεξάρτητο δικαστήριο	5
Αρχή της αμεροληψίας – Υποκειμενική μεροληψία.....	8
Ελληνική Νομοθεσία	12
Οι λόγοι εξαίρεσης και οι υπόνοιες μεροληψίας του άρθρου 15 Κ.Π.Δ.	12
Αίτηση εξαίρεσης – Πρόβλεψη του ΕΔΔΑ και του ελληνικού Κ.Π.Δ.	16
Πρόσωπα δικαιούμενα να ζητήσουν την εξαίρεση.....	17
Χρόνος πρότασης του λόγου εξαίρεσης.	17
Περιεχόμενο και τρόπος υποβολής της αίτησης εξαίρεσης.	20
Απόφαση επί της αίτησης εξαίρεσης.....	22
Οι λόγοι ευπρέπειας ως λόγος αποχής του δικαστικού προσώπου	23
Βιβλιογραφία & Νομολογία	28

Η έννοια του Δικαστηρίου κατά το ΕΣΔΑ

Ο προσδιορισμός της έννοιας του δικαστηρίου κατά το άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ είναι βασικός προτού προβούμε στην εξέταση των προϋποθέσεων που το καθιστούν αμερόληπτο. Δεδομένου ότι η ΕΣΔΑ δεσμεύει όλα τα συμβαλλόμενα μέρη, στα νομικά συστήματα των οποίων παρατηρούνται διαφορές, ο όρος «δικαστήριο» φέρει κατ' αρχήν έναν χαρακτήρα λειτουργικό, και ερμηνεύεται αυτόνομα με τα εξής βασικά χαρακτηριστικά: αποτελεί *όργανο που ασκεί δικαιοδοτική λειτουργία, κρίνει επί υποθέσεων περιλαμβανομένων στην αρμοδιότητα του βάσει κανόνων δικαίου και σύμφωνα με μια καθορισμένη διαδικασία.*¹

Με βάση των ανωτέρω ορισμό, η σύνθεση του δικαστηρίου στο άρθρο 6 § 1 περιλαμβάνει και τους λαϊκοί δικαστές πέραν από τους τακτικούς, εφόσον το δικαστήριο συγκροτείται και από ενόρκους, ώστε να συντρέχουν και στο πρόσωπο αυτών οι εγγυήσεις αμεροληψίας της ΕΣΔΑ. Εντούτοις, ως προς τους εκπροσώπους των εισαγγελικών αρχών, αυτοί τοποθετούνται εκτός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 6 § 1, βάσει μιας θεώρησης αναγόμενης στην αγγλοσαξονική πρακτική, όπου ο εισαγγελέας δεν αποτελεί ανεξάρτητο δικαστικό λειτουργό, αλλά δημόσιο κατηγορο με θέση διαδίκου στην κατ' αντιμωλία δικαστική διαδικασία, καθιστώντας οξύμωρο να συντρέχουν στο πρόσωπό του οι εγγυήσεις αμεροληψίας. Την θέση του αυτή το ΕΣΔΑ την εξέφρασε ρητώς και στο πλαίσιο της απόφασής του *Κονταλέξης κατά Ελλάδας, 2011*, διευκρινίζοντας τα πρόσωπα στα οποία αφορούν οι εγγυήσεις της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας.² Όπως θα παρατηρήσουμε και στη συνέχεια κατά την ανάλυση των ελληνικών διατάξεων για τον αποκλεισμό και την εξαίρεση στα άρθρα 14 και 15 Κ.Π.Δ. οι εγγυήσεις που παρέχονται από το ελληνικό δίκαιο είναι ευρύτερες από αυτές που παρέχονται από την ΕΣΔΑ, καθώς αυτές αφορούν γενικότερα τα πρόσωπα που φέρουν θέση «δικαστικού λειτουργού» και όχι μόνον «δικαστή», συμπεριλαμβάνοντας και τους εκπροσώπους της Εισαγγελικής αρχής.

¹Belilos κατά Ελβετίας, 1988, § 64; Coëme and Others κατά Βελγίου, 2000, § 99; Richert κατά Πολωνίας, 2011, § 43

²Κονταλέξης κατά Ελλάδα, 2011, § 57 (“Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι οι εγγυήσεις της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας που χαρακτηρίζουν την δίκαιη δίκη και που ορίζονται από το άρθρο 6 §1 της Σύμβασης αφορούν μόνο τα δικαστήρια που καλούνται να αποφασίσουν για κατηγορία ποινικής φύσεως, και δεν εφαρμόζονται στον εκπρόσωπο της Εισαγγελίας, αφού αυτός ιδίως είναι ένας από τους διαδίκους σε μια κατ' αντιμωλία δικαστική διαδικασία.”

Περαιτέρω, το δικαστήριο θα πρέπει να έχει συσταθεί «νομίμως», δηλαδή να έχει ιδρυθεί με νόμο, προερχόμενο απευθείας από την νομοθετική εξουσία (τυπικός νόμος) και όχι κατόπιν άσκησης διακριτικής ευχέρειας της Διοίκησης, η οποία δεν είναι δυνατόν σε μια δημοκρατική χώρα να μπορεί επιλαμβάνεται για ζητήματα απονομής δικαιοσύνης.³ Με τυπικό νόμο, λοιπόν, θα πρέπει να ορίζονται στοιχεία του δικαστηρίου όπως η σύνθεση του δικάζοντος σχηματισμού⁴ και η αρμοδιότητα – δικαιοδοσία του. Έτσι, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση της αρχής του ανεξάρτητου δικαστηρίου όταν το Βελγικό Ακυρωτικό Δικαστήριο, έχον την αποκλειστική δικαιοδοσία για την εκδίκαση ποινικών αδικημάτων που τελούνται από Υπουργούς, *συνεκδίκασε και τους συμμετόχους* αυτών, οι οποίοι δεν έφεραν την υπουργική ιδιότητα, με θεμελίωση της αρμοδιότητας του επικαλούμενο τη συνάφεια των εγκλημάτων, δηλαδή με μια νομολογιακή κατασκευή.⁵ Επομένως, απαραίτητη υποχρέωση απορρέουσα από την αρχή του ανεξάρτητου δικαστηρίου, κατά το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, αποτελεί πρώτον η *νομοθετική πρόβλεψη* των τυπικών στοιχείων και χαρακτηριστικών που σχετίζονται με τη σύνθεση και τη λειτουργία των δικαστηρίων, και, δεύτερον, η τήρηση και εφαρμογή των εν λόγω κανόνων κατά την δικαστηριακή πρακτική, όπως είναι οι νομοθεσίες σχετικά με τους διορισμούς των δικαστικών προσώπων. Σημειώνεται, δε, ότι, η παραδοχή από το ΕΔΔΑ προσφυγής που αφορά στην παράνομη λειτουργία εθνικού δικαστηρίου καθιστά αμέσως περιττή την εξέταση των εγγυήσεων τόσο της ανεξαρτησίας όσο και της αμεροληψίας.

Διάκριση μεταξύ «ανεξάρτητου» και «αμερόληπτου» δικαστηρίου

Προτού προβούμε στην εξέταση των εγγυήσεων αμεροληψίας του δικαστηρίου, κρίσιμο είναι να προβούμε σε μια προσεκτικότερη διάκριση ανάμεσα στις έννοιες της «αμεροληψίας» και της «ανεξαρτησίας» των εθνικών δικαστηρίων, ως προβλεπόμενες στο άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ. Οι θεμελιώδεις αυτές δύο έννοιες συνδέονται στενά μεταξύ τους, ενώ εμφανίζεται ιδιαίτερη δυσκολία στο διαχωρισμό τους όταν ο προσφεύγων προβάλλει επιχειρήματα τα οποία αμφισβητούν τόσο την

³ Sokurenko και Strygun κατά Ουκρανίας, 2006, § 23

⁴ Posokhov κατά Ρωσίας, 2003, § 38

⁵ Coëme και λοιποί κατά Βελγίου, 2000, § 107-108

ανεξαρτησία όσο και την αμεροληψία του δικαστηρίου επικαλούμενος τα ίδια πραγματικά περιστατικά.⁶ Στενή είναι επίσης η σύνδεση των εννοιών αυτών με την αρχή της «νομιμότητας του δικαστηρίου».⁷ Κρίσιμη, ωστόσο, νοηματική διαφορά μεταξύ των δύο εννοιών αποτελεί το γεγονός ότι η «ανεξαρτησία» αφορά *in abstracto* στο δικαστήριο ως όργανο απονομής της δικαιοσύνης, χωρίς να αναφέρεται στην υπό κρινόμενη κάθε φορά υπόθεση, όπως συμβαίνει με την δικαστική αμεροληψία. Η ανεξαρτησία, επομένως, αποτελεί έννοια ευρύτερη της αμεροληψίας, με διαφορετικό εννοιολογικό περιεχόμενο, γεγονός που σημαίνει, πρακτικά, ότι είναι δυνατόν ένα ανεξάρτητο δικαστήριο να μην είναι και αμερόληπτο, ενώ ένα αμερόληπτο δικαστήριο θα είναι οπωσδήποτε ανεξάρτητο. Αμέσως παρακάτω θα εξετάσουμε εν συντομία τις προϋποθέσεις της ανεξαρτησίας του εθνικού δικαστηρίου:

Το ανεξάρτητο δικαστήριο

Σύμφωνα με πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να είναι ανεξάρτητο από τα μέρη, καθώς, και κυρίως, από την εκτελεστική εξουσία.⁸ Για την αξιολόγηση της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου, λοιπόν, το ΕΔΔΑ ακολουθεί, κυρίως νομικά κριτήρια, όπως i. ο τρόπος διορισμού των μελών του και ii. η διάρκεια της θητείας τους; iii. η ύπαρξη εγγυήσεων εναντίον εξωτερικών πιέσεων; iv. εάν το όργανο παρουσιάζεται και εμφανίζεται ως ανεξάρτητο.⁹

Ειδικότερα *ως προς τον διορισμό των δικαστών*, ανεξάρτητοι είναι κατά το ΕΔΔΑ εκείνοι οι δικαστές που διορίζονται μετά από αντικειμενική, διαφανή και ανταγωνιστική διαδικασία επιλογής (έστω και αν η τυπική απόφαση του διορισμού τους εκδίδεται από την εκτελεστική εξουσία), ασκούν τα καθήκοντά τους ενόρκως και

⁶ ΕΔΔΑ, *Salov κ. Ουκρανίας*, 6.9.2005, παρ. 82, *Kleyn κ.ά. κ. Ολλανδίας*, 6.5.2003, παρ. 194, *Agrokompleks κ. Ουκρανίας*, 6.10.2011, παρ. 128.

⁷ ΕΔΔΑ, *Piersack κ. Βελγίου*, 1.10.1982, παρ. 33, *Coöte κ.ά. κ. Βελγίου*, 22.6.2000, παρ. 99.

⁸ ΕΔΔΑ, *Findlay κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 25.2.1997, §. 73.

⁹ *Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (criminal limb) §100* «Compliance with the requirement of independence is assessed, in particular, on the basis of statutory criteria (*Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey [GC]*, 2015, § 221). In determining whether a body can be considered to be “independent” the Court has had regard to the following criteria (*Findlay v. the United Kingdom*, 1997, § 73):

i. the manner of appointment of its members and

ii. the duration of their term of office;

iii. the existence of guarantees against outside pressures;

iv. whether the body presents an appearance of independence»

με αποδοχές που προβλέπονται στο νόμο, κατά δε τη διάρκεια της θητείας τους μπορούν να απομακρυνθούν μόνο για συγκεκριμένους λόγους και με αιτιολογημένη απόφαση υποκείμενο σε δικαστικό έλεγχο. Το ΕΔΔΑ δέχεται ότι ο απλός διορισμός τους από το Κοινοβούλιο δεν οδηγεί σε αυτόματη αμφισβήτηση της ανεξαρτησίας τους¹⁰, ενώ και ο διορισμός από την εκτελεστική εξουσία θεωρείται επιτρεπτός, εφόσον οι διοριζόμενοι δικαστές είναι ελεύθεροι, κατά την εκτέλεση του καθήκοντος δικαστικής κρίσης, από επιρροές και πιέσεις.¹¹ Δεν πρέπει να υπάρχει καμία παρέμβαση στις τελεσίδικες, δεσμευτικές και εκτελεστές αποφάσεις ενός δικαστηρίου.

Αναφορικά με την *διάρκεια θητείας των μελών του δικαστηρίου*, δεν υπάρχει κατά τις επιταγές του ΕΔΔΑ καθορισμένο ελάχιστο χρονικό όριο, αρκεί η καθορισμένη διάρκεια της θητείας των δικαστών να είναι απαραβίαστη, ως συνέπεια της ανεξαρτησίας τους. Η απουσία επίσημης αναγνώρισης της ανακλησιμότητας στο νόμο δεν σημαίνει αυτομάτως την έλλειψη ανεξαρτησίας, εφόσον αυτή αναγνωρίζεται πραγματικά.¹², ωστόσο είναι δυνατόν η έλλειψη κατάλληλων εγγυήσεων κατά της απομάκρυνσης των δικαστών να κλονίσει την ανεξαρτησία του δικαστηρίου.

Επί των απαιτούμενων *εγγυήσεων απέναντι στις εξωτερικές πιέσεις και επιρροές*, η αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας επιτάσσει όπως η κρίση των δικαστών παραμένει ελεύθερη από ανάρμοστες επιρροές εξωτερικές (προερχόμενες από την εκτελεστική εξουσία..) και εσωτερικές (προερχόμενες από το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης). Η εσωτερική δικαστική ανεξαρτησία, λοιπόν, απαιτεί την απεμπλοκή του δικαστή από κατευθυντήριες πιέσεις από συναδέλφους δικαστές ή από έχοντες διοικητικές ευθύνες εντός του δικαστηρίου. Οι απουσία επαρκών εγγυήσεων που εξασφαλίζουν την εσωτερική ανεξαρτησία, ιδίως απέναντι σε ανώτερους δικαστικούς λειτουργούς, μπορεί να οδηγήσει σε θεώρηση ως δικαιολογημένων των αμφιβολιών ενός προσφεύγοντος για την ανεξαρτησία και αμεροληψία του δικαστηρίου.¹³ Σημειώνεται, εδώ, ότι ανεπίτρεπτη θεωρείται και η επιρροή που μπορεί να ασκηθεί μέσω της νομοθετικής εξουσίας, στην περίπτωση κύρωσης νόμων που, στην πραγματικότητα «φωτογραφίζουν» μια συγκεκριμένη υπόθεση και στοχεύουν την επιρροή της έκβασης της αυτής δικαστικής διαφοράς.¹⁴

¹⁰ ΕΔΔΑ, *Filippini v. San Marino* (dec.) - 10526/02 26.8.2003

¹¹ ΕΔΔΑ, *Henryk Urban and Ryszard Urban κατά Πολωνίας*, 23614/08, 30.11.2010, § 49

¹² ΕΔΔΑ, *Campbell and Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 12.05.1984, § 80

¹³ ΕΔΔΑ, *Parlov-Tkalčić v. Κροατίας*, 24810/06, 22.12.2009, § 86, *Daktaras v. Λιθουανίας*, 42095/98, 11.01.2000 § 36

¹⁴ ΕΔΔΑ: *STRAN GREEK REFINERIES & Στρατής Ανδρεάδης κατά Ελλάδας*, 13427/87, 09.12.1944

Τέλος, ως προς την *εξωτερική εικόνα ανεξαρτησίας του δικαστηρίου* (appearance of independence), αφορά στην εμπιστοσύνη που αποπνέουν τα μέλη του δικαστηρίου, ιδιαιτέρως σε ποινικές υποθέσεις και κυρίως απέναντι στον κατηγορούμενο, ως προς την αντικειμενικότητά τους, βάσει της κρίσης και αντίληψης του μέσου κοινωνού. Το δικαστήριο θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να παρίσταται και στη συνείδηση των πολιτών ως ανεξάρτητο, έτσι ώστε να μη μπορεί αντικειμενικά να δικαιολογηθεί τυχόν φόβος περί του αντιθέτου. Η προϋπόθεση αυτή αναφέρεται κατ' ουσίαν στο αντικειμενικό κριτήριο (objective test) που έχει διαμορφωθεί παγίως από το ΕΔΔΑ κατά τη σωρευτική εξέταση ανεξαρτησίας και αμεροληψίας,

Στην υπόθεση *Thiam v. Γαλλίας*, 80018/12, 18.10.2018 § 75-85, το ΕΔΔΑ δεν θεώρησε δικαιολογημένους τους φόβους του προσφεύγοντος για έλλειψη ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του δικαστηρίου που κλήθηκε να εξετάσει μια ποινική κατηγορία εναντίον του για αδίκημα που διαπράχθηκε εις βάρος του Προέδρου της Δημοκρατίας, ο οποίος συμμετείχε στις διαδικασίες ως πολιτική αγωγή. Η εν λόγω ανησυχία του προσφεύγοντος, όπως την επικαλέστηκε, δημιουργήθηκε λόγω της συμμετοχής του Προέδρου της Δημοκρατίας στο διορισμό και την προαγωγή των δικαστών. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι η ανεξαρτησία της θητείας των δικαστών έφερε συνταγματικές εγγυήσεις, οι οποίες τους προστάτευαν από ενδεχόμενες βολές κατά της ανεξαρτησίας τους. Επιπλέον, οι δικαστές δεν ήταν υφιστάμενοι υπάλληλοι του Υπουργείου Δικαιοσύνης και δεν υπόκειντο σε καμία πίεση ή οδηγίες κατά την άσκηση των δικαστικών τους λειτουργιών, συμπεριλαμβανομένων οδηγιών από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Επιπλέον, το Δικαστήριο είχε υπόψη το γεγονός ότι οι αποφάσεις που επηρεάζουν τον διορισμό των μελών της δικαιοσύνης και την επαγγελματική τους πορεία, τη μεταφορά και τις προαγωγές τους, πραγματοποιούνταν μετά την παρέμβαση της Εθνικής Επιτροπής Νομικής Υπηρεσίας (Conseil supérieur de la magistrature) και στο πλαίσιο μιας κατ' αντιμωλίαν διαδικασίας. Περαιτέρω, ο διορισμός των δικαστών δεν πραγματοποιούνταν στο πλαίσιο άσκησης κάποιας διακριτικής ευχέρειας και υπόκειτο σε έλεγχο από το Συμβούλιο της Πολιτείας. Το Δικαστήριο επίσης σημείωσε ότι ο προσφεύγων δεν είχε υποβάλει κανένα συγκεκριμένο στοιχείο ικανό να δείξει ότι θα μπορούσε αντικειμενικά να φοβάται ότι οι δικαστές στην υπόθεσή του ήταν υπό την επήρεια του Προέδρου. Ειδικότερα, η υπόθεση δεν είχε καμία σχέση με τις πολιτικές λειτουργίες του Προέδρου της Δημοκρατίας, ο οποίος ούτε είχε εκκινήσει τέτοιες διαδικασίες, ούτε προσκόμισε αποδεικτικά στοιχεία με σκοπό την απόδειξη της ενοχής του προσφεύγοντος. Τέλος,

εγχώρια δικαστήρια είχαν εξετάσει όλα τις επιχειρήματα του προσφεύγοντος με επαρκή προσοχή, ενώ οι ακόλουθες συνταγματικές τροποποιήσεις είχαν αποκλείσει τη συμμετοχή του Προέδρου στον διορισμό των δικαστών στις θέσεις τους.

[Για επιπλέον ανάλυση αναφορικά με το ζήτημα της Δικαστικής Ανεξαρτησίας, βλ. το Α' Μέρος της εργασίας, όπως εκπονήθηκε από την κα Βασιλική Μιχάλη (*Ζητήματα αναφορικά με την Δικαστική Ανεξαρτησία κατά τη Νομολογία του ΔΕΕ*)]

Αρχή της αμεροληψίας – Υποκειμενική μεροληψία

Το ΕΔΔΑ συνδέει το καθήκον αμεροληψίας του δικαστή με την εμπιστοσύνη την οποία στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας τα δικαστήρια οφείλουν να εμπνέουν στους κοινωνούς του δικαίου, και προεχόντως στον κατηγορούμενο εφόσον πρόκειται για ποινική διαδικασία. Ως *αμεροληψία* νοείται στην καθομιλουμένη η απουσία οποιασδήποτε προκατάληψης στο πρόσωπο του δικάζοντος, το δε Δικαστήριο του Στρασβούργου εξετάζει τη θετική ή αρνητική της συνδρομή από δυο ξεχωριστές οπτικές γωνίες, μια υποκειμενική και μια αντικειμενική. Η εξέταση της από το Δικαστήριο, λοιπόν, πραγματοποιείται:

1. **Βάσει της αντικειμενικής προσέγγισης** (Objective approach – Βλ. Α' Μέρος εργασίας από την κα Βασιλική Μιχάλη – «*IV. Η αντικειμενική αμεροληψία κατ' άρθρον 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης κατ' άρθρον 14 Κ.Π.Δ.*»)
2. **Βάσει της υποκειμενικής προσέγγισης** (Subjective approach).

Εξετάζοντας την αμεροληψία βάσει του υποκειμενικού κριτηρίου, το ΕΔΔΑ, ανάγεται στον εσωτερικό κόσμο του δικαστή και στις προσωπικές πεποιθήσεις του αναφορικά με τους διαδίκους. Από την υποκειμενική μεροληψία του δικαστή πρέπει να διακρίνεται η *υποκειμενικότητα*, δηλαδή η εσφαλμένη κρίση λόγω των προσωπικών του αντιλήψεων. Αναφορικά με την υποκειμενική αμεροληψία, το ΕΔΔΑ δέχεται κατ' αρχήν ένα μαχητό τεκμήριο αυτής, άποψη που υιοθετεί και ως

προς τους ενόρκους,¹⁵ μέχρι αποδείξεως του αντιθέτου από τον προσφεύγοντα.¹⁶ Το βάρος απόδειξης, λοιπόν, για την διαπίστωση της υποκειμενικώς μεροληπτικής στάσης του δικαστηρίου, φέρει ο προσφεύγων, ο οποίος οφείλει να προσκομίσει αποδείξεις βασισμένες σε αντικειμενικά κριτήρια και εξωτερικώς διαπιστώσιμα δεδομένα, όπως η εχθρική στάση του δικαστή, ή οι μεθοδεύσεις αυτού, βασισμένες σε προσωπικούς λόγους προκειμένου να του ανατεθεί η εκδίκαση μιας υπόθεσης.¹⁷ Ωστόσο, το απλό γεγονός ότι ο δικαστής ενδέχεται να λάβει διαδικαστικές αποφάσεις που παρουσιάζονται ως δυσμενής προς την υπεράσπιση, δεν είναι ενδεικτικό της έλλειψης αμεροληψίας.¹⁸ Δεν αρκεί, επομένως, η δημιουργία αμφιβολιών με την επίκληση απλών ενδείξεων από τον προσφεύγοντα, καθώς σε τέτοια περίπτωση, η αίτηση εξάιρεσης που θα προβληθεί, θα πρέπει να απορριφθεί ως αόριστη.¹⁹ Το ΕΔΔΑ έχει πράγματι αναγνωρίσει την δυσκολία να στοιχειοθετηθεί παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ βάσει του υποκειμενικού κριτηρίου, θεωρώντας ότι η αντικειμενική προσέγγιση αποτελεί μια περαιτέρω σημαντική εγγύηση. Εξ' αυτού του γεγονότος, η συντριπτική πλειοψηφία των αποφάσεων του ΕΔΔΑ έχει επικεντρωθεί στην εξέταση της αμεροληψίας βάσει του αντικειμενικού ελέγχου.

Γενικότερα, η διάκριση μεταξύ υποκειμενικής και αντικειμενικής μεροληψίας γίνεται αντιληπτή και με την διάκριση των περιπτώσεων κατά τις οποίες η αμεροληψία του Δικαστηρίου μπορεί να τεθεί υπό αμφισβήτηση ανάλογα με τον επικαλούμενο από τον προσφεύγοντα λόγο που υποστηρίζει τον ισχυρισμό του περί μεροληπτικής συμπεριφοράς:²⁰

Α) Περιπτώσεις ζητημάτων λειτουργικής φύσεως (λειτουργική μεροληψία) Η λειτουργική αμεροληψία σχετίζεται με περιστάσεις που αφορούν στα καθήκοντα και τις αρμοδιότητες που είχε αναλάβει ο δικαστής στην ίδια υπόθεση, σε διαφορετικό ή ίδιο στάδιο, προκαλώντας έτσι δικαιολογημένες ανησυχίες ως προς τη δυνατότητα αμερόληπτης κρίσης του. Η έννοια της λειτουργικής μεροληψίας ταυτίζεται με την

¹⁵ Holm κατά Σουηδίας, 14191/88, 25.11.1993

¹⁶ ΕΔΔΑ, Κυπριανού κατά Κύπρου, 73793/01, 07.05.2022 § 119, Hauschildt κατά Δανίας, 10486/83, 24.05.1989, § 47 «*the personal impartiality of a judge must be presumed until there is proof to the contrary*»

¹⁷ ΕΔΔΑ, De Cubber κατά Βελγίου, 9186/80, 26.10.1984

¹⁸ ΕΔΔΑ, Khodorkovskiy και Lebedev κατά Ρωσίας (No. .2), 14.05.2020, 51111/07 & 42757/07, § 430

¹⁹ ΑΠ 2372/2002, ΑΠ 799/1996, ΑΠ 1123/2002, ΑΠ 10/1998, ΑΠ 868/1976, ΑΠ 1189/1984

²⁰ ΕΔΔΑ, Κυπριανού κατά Κύπρου, § 121

αντικειμενική μεροληψία, για την κατάφαση της οποίας, κατά το ΕΔΔΑ, η οπτική γωνία του κατηγορούμενου λαμβάνεται υπόψη, χωρίς ωστόσο αυτή να παίζει αποφασιστικό ρόλο, με βασικό κριτήριο το αν οι ανησυχίες του προσφεύγοντος μπορεί, να θεωρηθούν ως αντικειμενικά δικαιολογημένες. Στο εθνικό μας ποινικό δίκαιο, η αντικειμενική αμεροληψία αποτυπώνεται στο άρθρο 14 Κ.Π.Δ., με περιοριστική και απόλυτη πρόβλεψη των λόγων αποκλεισμού των δικαστικών προσώπων από την συμμετοχή τους σε ορισμένη υπόθεση (Βλ. Α' Μέρος εργασίας από την κα Βασιλική Μιγάλη – «*IV. Η αντικειμενική αμεροληψία κατ' άρθρον 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης κατ' άρθρον 14 Κ.Π.Δ.*»).

Β) Περιπτώσεις ζητημάτων προσωπικής φύσεως (προσωπική μεροληψία). Η προσωπική μεροληψία (αντίστοιχα ταυτιζόμενη με την υποκειμενική μεροληψία) αφορά στις περιπτώσεις που ο προσφεύγων επικαλείται παράβαση της αρχής της αμεροληψίας, εξαιτίας της συμπεριφοράς του δικαστή στην δεδομένη υπόθεση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η απόφαση του ΕΔΔΑ «*Κυπριανού κατά Κύπρου, 7379/7, 05.12.2005*»

Στην εν λόγω υπόθεση, ο προσφεύγων, Μ. Κυπριανού, δικηγόρος με 40ετή εμπειρία, καταδικάστηκε σε ποινή φυλακίσεως πέντε (5) ημερών για το αδίκημα της περιφρόνησης του δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων, έχοντας θέση συνηγόρου υπεράσπισης κατηγορουμένου για αδίκημα ανθρωποκτονίας, υπέβαλε ερωτήματα προς αστυφύλακα - μάρτυρα κατηγορίας, μέχρι που η έδρα διέκοψε τον τελευταίο, προτού προλάβει να απαντήσει στο ερώτημα του Κυπριανού. Στο σημείο αυτό, ο προσφεύγων διέκοψε αμέσως, αρνούμενος να προχωρήσει στην εξέταση του μάρτυρα και ζητώντας από την έδρα να εξαιρεθεί και να αποσυρθεί από την εκδίκαση της υπόθεσης, αίτημα το οποίο απορρίφθηκε. Στο πλαίσιο της αντίδρασής του αυτής, μάλιστα, ο προσφεύγων παραπονέθηκε για τη στάση των μελών του δικαστηρίου, τα οποία ενώπιον του «*αντάλλασσαν ραβασάκια*» ενόσω ο ίδιος προέβαινε στην εξέταση του μάρτυρα, δηλώνοντας ότι αδυνατεί να συνεχίσει την εξέτασή του με το απαιτούμενο σθένος. Σε απάντηση των ανωτέρω, το Δικαστήριο τοποθετήθηκε χαρακτηρίζοντας τα όσα ειπώθηκαν από τον Κυπριανού ως ένδειξη περιφρόνησης του δικαστηρίου. Την ίδια, μάλιστα, στιγμή, έθεσε στον προσφεύγοντα την επιλογή είτε να εμείνει στις τοποθετήσεις του και να αιτιολογήσει τους λόγους που δεν θα έπρεπε να του επιβληθεί ποινή, είτε να ανακαλέσει. Ο προσφεύγων ενέμεινε στην θέση του, υποστηρίζοντας ότι η στάση του δικαστηρίου (ανταλλαγή κομματιών

χαρτιού με σημειωμένες τοποθετήσεις και φράσεις) καθιστούσε δυσχερές το έργο της πλευράς της υπεράσπισης του κατηγορουμένου. Ενόψει της απάντησής του αυτής, το δικαστήριο χαρακτήρησε εντελώς απαράδεκτη τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος και, αφού προέβη σε μια σύντομη διακοπή, έκρινε ότι *«όσα είπε ο κ. Κυπριανού, το περιεχόμενο, ο τρόπος και ο τόνος της φωνής του, συνιστούν περιφρόνηση του δικαστηρίου όπως προβλέπεται στο άρθρο 44 παράγραφος 1 στοιχείο α) του νόμου. Νόμος περί Δικαστηρίων (αρ. 14/1960) ... που δείχνει ασέβεια προς το δικαστήριο με λόγια και συμπεριφορά»*. Απευθύνοντας το λόγο στον κατηγορούμενο, προτού του επιβληθεί η ποινή, ο ίδιος τοποθετήθηκε δηλώνοντας ότι το περιστατικό έλαβε χώρα σε ιδιαίτερα τεταμένο κλίμα, ενόσω τελούσε καθήκοντα συνηγόρου υπεράσπισης σε μια πολύ σοβαρή υπόθεση, χωρίς ουσιαστικά να ανακαλεί οποιαδήποτε τοποθέτησή του. Κατόπιν μιας ακόμη διακοπής, το δικαστήριο, κατά πλειοψηφία, καταδίκασε τον Κυπριανού σε ποινή φυλάκισης πέντε (5) ημερών. Με προσφυγή του στο ΕΔΔΑ, ο Κυπριανού ισχυρίστηκε ότι τα μέλη του δικαστηρίου επέβαλαν στον ίδιο την ανωτέρω ποινή, λειτουργώντας με προσωπική προκατάληψη. Το ΕΔΔΑ, τοποθετήθηκε, ελέγχοντας την απόφαση του δικαστηρίου βάσει της υποκειμενικής προσέγγισης (subjective test):²¹

Πρώτον, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι στην απόφασή του σχετικά με την καταδίκη του Κυπριανού, το δικαστήριο ανέφερε ότι τα μέλη του είχαν *«προσβληθεί βαθιά ως πρόσωπα»* από τον προσφεύγοντα. Παρόλο που οι δικαστές προχώρησαν λέγοντας ότι αυτό ήταν το έλασσον από τους προβληματισμούς τους, κατά την άποψη του ΕΔΔΑ αυτή η δήλωση από μόνη της δείχνει ότι οι δικαστές είχαν προσβληθεί προσωπικά από τα λόγια και τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος και υποδηλώνει προσωπική ανάμειξη εκ μέρους τους

Δεύτερον, η emphatic γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε από τους δικαστές σε όλη την απόφασή τους μετέφερε ένα αίσθημα αγανάκτησης και σοκ, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με την αποστασιοποιημένη προσέγγιση που αναμένεται από τις δικαστικές αποφάσεις. Ειδικότερα, οι δικαστές δήλωσαν ότι δεν μπορούσαν *«να διανοηθούν άλλη μια τέτοια έκδηλη και απαράδεκτη περιφρόνηση του δικαστηρίου από κανένα πρόσωπο, πόσο μάλλον από δικηγόρο»* και ότι *«αν η αντίδραση του δικαστηρίου δεν είναι άμεση και δραστική, θεωρούμε δικαιοσύνη θα έχει υποστεί ένα καταστροφικό πλήγμα»*.

²¹ ΕΔΔΑ, Κυπριανού κατά Κύπρου, §§ 129 - 133

Τρίτον, το δικαστήριο προχώρησε στην επιβολή ποινής φυλάκισης πέντε ημερών, η οποία εκτελείται άμεσα, την οποία θεώρησαν ως «μόνη επαρκή απάντηση». Κατά τη γνώμη των δικαστών, «μια ανεπαρκής αντίδραση εκ μέρους της νόμιμης και πολιτισμένης τάξης, όπως εκφράζεται από τα δικαστήρια, θα σήμαινε αποδοχή της υποβάθμισης της εξουσίας των δικαστηρίων»

Τέταρτον, οι δικαστές εξέφρασαν τη γνώμη τους νωρίς στη συζήτησή τους με τον προσφεύγοντα, δηλώνοντας του ότι τον θεώρησαν ένοχο για το ποινικό αδίκημα της καταφρόνησης του δικαστηρίου. Αφού αποφάσισαν ότι ο προσφεύγων είχε διαπράξει το παραπάνω αδίκημα, έδωσαν στον αιτούντα την επιλογή είτε να διατηρήσει τα λεγόμενά του και να αιτιολογήσει για τους οποίους δεν έπρεπε να του επιβληθεί ποινή, είτε να ανακαλέσει. Του ζητήθηκε, επομένως, στην πραγματικότητα να μετριάσει «τη ζημιά που είχε προκαλέσει από τη συμπεριφορά του» αντί να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Ενόψει πάντων των ανωτέρω, σε συνδυασμό με την άμεση και συνοπτική διαδικασία που κίνησε το δικαστήριο για την καταδίκη του Κυπριανού, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την παραβίαση της αρχής της αμεροληψίας του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

Ελληνική Νομοθεσία

Οι λόγοι εξαίρεσης και οι υπόνοιες μεροληψίας του άρθρου 15 Κ.Π.Δ.

Στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, οι εγγυήσεις της αμεροληψίας τυποποιούνται στο Τρίτο Κεφάλαιο του Πρώτου Βιβλίου του Νέου Κ.Π.Δ. (Ν. 4620/2019) στα α. 14 επ., όπου αποτυπώνονται οι λόγοι αποκλεισμού και εξαίρεσης των δικαστικών προσώπων. Οι εν λόγω διατάξεις αφορούν στους δικαστές, τους εισαγγελείς, τους δικαστικούς γραμματείς, αλλά και τους ενόρκους²², ενώ, κατά την κρατούσα άποψη, αναφέρονται περιοριστικά.²³ Σε αντίθεση με τους προβλεπόμενους στο άρθρο 14 Κ.Π.Δ. λόγους αποκλεισμού, οι οποίοι εξετάζονται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο και αφορούν, ουσιαστικά, σε όλες τις λειτουργικές εγγυήσεις για κατάφαση της

²² ΜΟΕφ/αρ 75/1996

²³ Λ. Μαργαρίτης, Ο Νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Ερμηνεία κατ'άρθρο του Ν. 4629/2019, 2020, Τόμος Πρώτος, σελ. 54

αντικειμενικής αμεροληψίας, οι λόγοι εξαίρεσης κατά το άρθρο 15 Κ.Π.Δ. απαιτούν να συντρέχουν στο πρόσωπο δικαστικού προσώπου λόγοι που προκάλεσαν ή προκαλούν υπόνοιες μεροληψίας, τις οποίες πρέπει να στοιχειοθετεί ο αιτών την εξαίρεση του δικαστικού προσώπου κατά την υποβολή της αίτησής του. Τίθεται, δε, εύλογα το ερώτημα του εάν οι υπόνοιες μεροληψίας αρκεί να δημιουργούν δυσπιστία στο πρόσωπο του αιτούντος την εξαίρεση, ώστε να αρκεί ο τελευταίος να αποδείξει ότι εισήλθε σε καθεστώς δυσπιστίας για την αμερόληπτη στάση του δικαστηρίου, ή απαιτείται μια αντικειμενική διάγνωση των εν λόγω περιστάσεων. Κατά την άποψη του Μαργαρίτη,²⁴ βασισμένη στην αντίστοιχη γερμανική θεώρηση, τα δύο αυτά κριτήρια (υποκειμενική και αντικειμενική διάγνωση των υπονοιών μεροληψίας που οδηγούν σε δυσπιστία) θα πρέπει να συνδυάζονται, ούτως ώστε, για τη θεμελίωση της υπόνοιας μεροληψίας, να απαιτείται η δημιουργία εύλογων αμφιβολιών στον αιτούντα την εξαίρεση, βάσει μιας λογικής και γενικότερης εκτίμησης των περιστάσεων. Απαραίτητο, λοιπόν, είναι να αποδεικνύεται ο εύλογος και κατά αντικειμενική κρίση κλονισμός της εμπιστοσύνης του αιτούντος την εξαίρεση. Σε αντίθεση με την συνδυαστική αυτή θεωρητική προσέγγιση, η ελληνική νομολογία αξιώνει κατά κύριο λόγο την συνδρομή αυστηρά αντικειμενικών κριτηρίων.²⁵ Πάντως, εν αντιθέσει με τις ρητώς προβλεπόμενες περιπτώσεις του άρθρου 14 Κ.Π.Δ. για τον θεσμό της εξαίρεσης, στο άρθρο 15 Κ.Π.Δ. δεν υπάρχει ούτε ενδεικτική απαρίθμηση των λόγων που γεννούν υπόνοιες μεροληψίας, η οποία μπορεί να προσδιοριστεί μέσα από τη νομολογία και τη θεωρία.²⁶ ενώ , αντίθετη είναι η άποψη του Μαργαρίτη, κατά τον οποίο ήταν αναγκαία η οριοθέτηση ενός «σκληρού πυρήνα» περιπτώσεων αναμφίβολα εντασσόμενων στην εν λόγω ρύθμιση.²⁷ Ωστόσο, ακόμη και όταν η αίτηση εξαίρεσης γίνεται δεκτή, είναι γεγονός ότι α) η (α)μεροληψία καθ' εαυτή δεν είναι δυνατόν ποτέ να αποδεικνύεται, καθώς συνιστά *μία εσωτερική κατάσταση του δικαστικού προσώπου*, καθώς και β) **ότι** η κρίση σχετικά με το *ποια γεγονότα είναι ικανά να δημιουργήσουν υπόνοιες μεροληψίας* είναι ζήτημα πραγματικό και κρινόμενο ad hoc σε κάθε περίπτωση. Τα ανωτέρω, ομολογώ, με οδηγούν στην πεποίθηση ότι η ρητή απαρίθμηση περιπτώσεων υποκειμενικής μεροληψίας **στο νόμο**

²⁴ Λ. Μαργαρίτης, Ο Νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Ερμηνεία κατ'άρθρο του Ν. 4629/2019, 2020, Τόμος Πρώτος, σελ. 62,

²⁵ ΑΠ 689/2014, ΑΠ 878/2011, ΑΠ 10/1988, ΣυμβΕφΠειρ 19/2020, ΕφΠειρ 193/1983, ΣυμβΕφΔωδ 68/1998

²⁶ Αιτιολογική Έκθεση ΣχΚΠΔ 2019, σελ. 13

²⁷ Λ. Μαργαρίτης, Εμβάθυνση στην Ποινική Δικονομία, Θεωρία – Νομολογία, 2006, σελ. 306

θα οδηγούσε σε μια «αντικειμενοποίηση» που δεν ταιριάζει με την πολυπλοκότητα των εσωτερικών - υποκειμενικών εννοιών «δυσπιστία» και «μεροληψία». Εξ' άλλου, εξαιτίας ακριβώς αυτής της αδυναμίας διαπίστωσης της μεροληψίας με απόλυτη ασφάλεια, για την εξαίρεση των δικαστικών προσώπων δεν απαιτείται η μεροληψία αυτών, αλλά αντίθετα αρκεί η πρόκληση υπονοιών μεροληψίας, δυσπιστίας δηλαδή σχετικά με την αμεροληψία των δικαστικών προσώπων ή όπως αλλιώς αποκαλείται «φαινομένη μεροληψία».²⁸ Πάντως, μέσα από την θεωρία και νομολογία έχουν παρατεθεί περιστάσεις και γεγονότα που μπορούν να στηρίξουν το λόγο εξαίρεσης του άρθρου 15 Κ.Π.Δ. λόγω υπονοιών μεροληψίας. Γενικώς, στη νομολογία ως μεροληψία νοείται η εύνοια μιας γνώμης ή ενός προσώπου σε βάρος άλλου. Τέτοιες περιπτώσεις, ενδεικτικά, είναι οι ακόλουθες:

- Το άμεσο ή έμμεσο προσωπικό συμφέρον του δικαστικού προσώπου για την έκβαση της δίκης (τόσο το υλικό όσο και το ηθικό).²⁹
- Η ιδιαίτερη -όχι απλή- φιλία ή οικειότητα του δικαστικού προσώπου προς διάδικο.³⁰ Ως τέτοια νοείται η μνηστεία, η εκ βαπτίσματος πνευματική συγγένεια και η απώτερη του άρθρου 14 Κ.Π.Δ. συγγένεια.³¹ Επίσης, η συγγένεια πρωτοβάθμιου και δευτεροβάθμιου δικαστή συνιστά λόγο εξαίρεσης.
- Έριδα ή έχθρα από πλευράς του δικαστικού προσώπου προς το διάδικο, η οποία θα πρέπει να είναι γνωστή και πρόδηλη. Δεν αρκεί η έχθρα να κατευθύνεται, αντίστροφα, από τον διάδικο προς το δικαστή. Επίσης, όταν η έχθρα ή η φιλία της προηγούμενης περίπτωσης συντρέχει μεταξύ του δικαστικού προσώπου με το συνήγορο του διαδίκου, δεν συντρέχει λόγος εξαίρεσης.
- Οι ιδιαίτερες σχέσεις καθηκόντων ή εξαρτήσεως μεταξύ δικαστικού λειτουργού και διαδίκου.

²⁸ Α.Μαργαρίτης, αποκλεισμός και εξαίρεση δικαστικών προσώπων σε «μελέτες για εμβάθυνση στην ποινική δικονομία», τεύχ. Β, 1992

²⁹ Α.Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 118

³⁰ Το ΕΔΔΑ έχει δεχθεί ότι η απλή έκφραση συναισθημάτων ευγένειας ή συμπάθειας προς τον παθόντα-υποστηρίζοντα την κατηγορία δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ως απόδειξη προκατάληψης εναντίον του κατηγορουμένου, αλλά αντίθετα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι απεικονίζει το ανθρώπινο πρόσωπο του συστήματος της δικαιοσύνης, πλην όμως η επίσκεψη του προέδρου του δικαστηρίου στο σπίτι του παθόντος, με πρωτοβουλία αυτού (προέδρου του δικαστηρίου), χωρίς να είναι άλλος παρών, μπορεί να προκαλέσει αντικειμενικά δικαιολογημένες και βάσιμες αμφιβολίες ως προς την αντικειμενική αμεροληψία του (ΕΔΔΑ *Karrar κατά Βελγίου της 31.8.2021, αριθ. προσφυγής 61344/16*)

³¹ Α.Κονταξής, άρθρο 15, σελ. 347

- Η ασύγγνωστη αμέλεια ή άλλη αθέμιτη πράξη στην ανάκριση ή στην προδικασία γενικώς.³²
- Επικοινωνία του δικαστικού λειτουργού με διάδικο, απόντων των λοιπών διαδίκων ή εκτός διαδικασίας, εν όσω αυτή εκκρεμεί ή πριν από την έναρξή της, κατά την οποία ο δικαστικός λειτουργός εκφράζει την άποψή του, νομική ή πραγματική, για την υπόθεση.³³
- Ο τρόπος διεύθυνσης της διαδικασίας. Υπό το καθεστώς του Νέου Κ.Π.Δ., διεγράφη το εδ. β' του α. 15, κατά το οποίο ο λόγος εξαίρεσης δεν μπορούσε να θεμελιωθεί στην επίκληση του τρόπου διεύθυνσης της διαδικασίας. Ratio της αλλαγής ήταν ότι αφ' ενός δεν εξυπηρετούσε στην πράξη τον σκοπό περιορισμού καταχρηστικών αιτήσεων εξαίρεσης και αφ' ετέρου ότι δεν εναρμονίζεται με το α. 6 της Ε.Σ.Δ.Α., υπομονομεύοντας την ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης μεταξύ δικαζόντων και δικαζομένων. Κρίθηκε, επίσης, ότι η ρύθμιση δεν εναρμονιζόταν και με το α. 332 Κ.Π.Δ., το οποίο χαρακτηρίζει ως βαρύ πειθαρχικό παράπτωμα την μη μεταχείριση από τον δικαστή των παραγόντων της δίκης με τον επιβαλλόμενο απαθή και ψύχραιμο τρόπο.³⁴

Αντίθετα με τις ανωτέρω περιπτώσεις, έχει κριθεί ότι δεν θεμελιώνουν υπόνοιες μεροληψίας, μεταξύ άλλων, η παρελθοντική υπηρεσία του δικαστή στον ίδιο τόπο με τον διάδικο, επίσης δικαστή³⁵, η (νόμιμη) απόρριψη αιτήματος αναβολής της υπόθεσης³⁶, ο παρελθοντικός χειρισμός παρόμοιων υποθέσεων, στις οποίες ο δικαστής κατέληξε σε δυσμενή για τους εκεί κατηγορούμενους κρίσεις³⁷, Νομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, ιδεολογικές, κοινωνικές και γενικότερες προσωπικές απόψεις του δικαστικού λειτουργού, οι οποίες μπορεί να έρχονται σε αντίθεση με αυτές του κατηγορουμένου, **εκτός εάν** στην συγκεκριμένη περίπτωση η οξύτητα της αντίθεσης είναι τόσο έντονη που δύναται αντικειμενικώς να δικαιολογήσει τέτοιες υπόνοιες, ιδίως σε δίκης με έντονες πολιτικές αποχρώσεις, τυχόν δυσμενείς για τον

³² Πλημ.Αθ. 3489/2010

³³ Έχει γίνει σχετικά δεκτό ότι το δικαστήριο δεν είναι αμερόληπτο, όταν οι ένορκοι τόσο κατά τη διάρκεια της δίκης όσο και μετά από αυτή προβαίνουν σε δηλώσεις σε μέσα ενημέρωσης και αποδεικνύεται ότι κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ενημερώνονταν για την υπόθεση μέσω διαδικτύου και συζητούσαν για την υπόθεση με τρίτα πρόσωπα (βλ. έτσι ΕΔΔΑ Tikhonov και Khasis κατά Ρωσίας της 16.2.2021 (αριθ. προσφυγών 12074/12 και 16442/12)

³⁴ Αιτιολογική Έκθεση ΣχΚΠΔ σελ. 13, Λ. Μαργαρίτης, ο.π σελ. 64

³⁵ Εφ.Πειρ. 256/1996 Δίκη 1996.886

³⁶ ΑΠ 1448/2001

³⁷ ΑΠ 11/2002

διάδικο κρίσεις του δικαστικού λειτουργού, τις οποίες ο τελευταίος εξέφρασε κατά την ενάσκηση των καθηκόντων του³⁸ ή η «φιλία» σε μέσο κοινωνικής δικτύωσης³⁹

Αίτηση εξαίρεσης – Πρόβλεψη του ΕΔΔΑ και του ελληνικού Κ.Π.Δ.

Αναφορικά με την διαδικασία υποβολής της αίτησης εξαίρεσης, αυτή ορίζεται αναλυτικά στα άρθρα 16 έως 22 του Κ.Π.Δ. Προτού προβούμε σε παράθεση των διατάξεων, δέον όπως επισημάνουμε ότι η υποβολή της αίτησης εξαίρεσης είναι προϋπόθεση της παραδεκτής προσφυγής στο ΕΔΔΑ, προκειμένου να έχει πράγματι λάβει χώρα η εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων που έχει στη διάθεσή του ο διάδικος, υπό το άρθρο 35 § 1 της ΕΣΔΑ. Η προβολή των αντιρρίσεων, μάλιστα, επί της αμεροληψίας, απαιτείται να γίνεται το νωρίτερο δυνατό. Εξαίρεση προβλέπεται όταν οι περιστάσεις που γεννούν τις υπόνοιες αμεροληψίας δεν ήταν γνωστές ή δεν όφειλαν να είναι γνωστές στο πρόσωπο του διαδίκου (π.χ. συγγενικές σχέσης δικαστή με εμπλεκόμενα μέρη, οικονομικά συμφέροντα από την επίδικη υπόθεση κλπ). Ως προς τον τρόπο προβολής του αιτήματος εξαίρεσης ενώπιον του, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι οι αιτιάσεις του κατηγορουμένου θα πρέπει να στηρίζονται σε συγκεκριμένα γεγονότα. Όταν αντιθέτως περιορίζονται σε γενικές και αφηρημένες διατυπώσεις, τότε η αίτηση εξαίρεσης θεωρείται ότι ασκείται καταχρηστικά. Σε τέτοιες περιστάσεις, το γεγονός ότι ο δικαστής του οποίου η εξαίρεση είχε αιτηθεί ο διάδικος για τους συγκεκριμένους λόγους απέρριψε την αίτηση του, δεν δημιουργεί νόμιμες αμφιβολίες ως προς την αμεροληψία του.⁴⁰ Αντίστοιχα, δεν δημιουργείται ζήτημα ως προς την αμεροληψία των δικαστικών προσώπων, όταν σε περιπτώσεις αιτημάτων εξαίρεσης κατά πολλαπλών μελών της σύνθεσης του δικαστηρίου, ή, ακόμη, και κατά του συνόλου αυτών, λαμβάνουν μέρος κατά την κρίση επί της αίτησης εξαίρεσης και δικαστές κατά των οποίων αυτή στρέφεται.

³⁸ ΑΠ 10/1988, ΑΠ 400/2018, ΑΠ 578/2017, ΑΠ 76/2011

³⁹ Το Ανώτατο Δικαστήριο των Η.Π.Α. με την υπ' αριθ. SC17-1848 από 15/11/2018 απόφασή του («Law Offices of Herssein and Herssein, P.A., etc. et al. κατά United Services Automobile Association») επικύρωσε την απόφαση του Εφετείου της Πολιτείας της Φλόριντα και έκρινε ότι η «φιλία» στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης «Facebook» μεταξύ του δικάζοντος δικαστή και ενός δικηγόρου της υπόθεσης δεν επαρκεί για να θεμελιώσει αίτηση εξαίρεσης

⁴⁰ Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (criminal limb) §123

Αναφορικά με τις προβλέψεις του ελληνικού ποινικού δικαίου, το άρθρο 16 Κ.Π.Δ. καθορίζει τα πρόσωπα που μπορούν να προτείνουν την εξαίρεση των δικαστικών προσώπων, καθώς και τον χρόνο πρότασής της. Η διάταξη αυτή και οι προβλεπόμενοι περιορισμοί αφορούν μόνο τις «υπόνοιες μεροληψίας» του άρθρου 15 ΚΠΔ και όχι τους υπόλοιπους λόγους εξαίρεσης, που συνιστούν ταυτόχρονα και λόγους αποκλεισμού, αφού οι τελευταίοι μπορούν να προταθούν σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, ακόμα και στον Άρειο Πάγο, λαμβάνονται δε υπόψη αυτεπαγγέλτως και υπακούουν στους κανόνες προβολής της απόλυτης ακυρότητας κατά τα άρθρα 171 και 174 παρ. 1 Κ.Π.Δ.⁴¹

Πρόσωπα δικαιούμενα να ζητήσουν την εξαίρεση.

Στο άρθρο 16 παρ. 1 ΚΠΔ μνημονεύονται κατά τρόπο αποκλειστικό⁴² τα πρόσωπα που δικαιούνται να προτείνουν τον λόγο εξαίρεσης, ενώ αίτηση εξαίρεσης από μη δικαιούμενο πρόσωπο απορρίπτεται ως απαράδεκτη. Σημειώνεται ότι, δίχως την υποβολή της αίτησης εξαίρεσης, το δικαστήριο δεν δύναται να εξετάσει οιονδήποτε λόγο τυχόν αποτελεί λόγο εξαίρεσης ενός δικαστικού προσώπου, εφόσον αυτός δεν αποτελεί ταυτόχρονα και λόγο αποκλεισμού. Νομιμοποιούμενα, λοιπόν, πρόσωπα να υποβάλουν αίτηση εξαίρεσης είναι α) ο εισαγγελέας που ασκεί την ποινική δίωξη ενώπιον του δικαστηρίου (καθ' ύλην και κατά τόπον αρμόδιος), β) ο κατηγορούμενος και ο ύποπτος και γ) ο παριστάμενος προς υποστήριξη της κατηγορίας, εφόσον έχει δηλώσει την παράστασή του νόμιμα και παραδεκτά⁴³, ακόμη και κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης εξαίρεσης.

Χρόνος πρότασης του λόγου εξαίρεσης.

Στην παρ. 2 του άρθρου 16 Κ.Π.Δ. τίθενται ορισμένοι χρονικοί περιορισμοί στο δικαίωμα υποβολής αίτησης εξαίρεσης, οι οποίοι στοχεύουν στην αποφυγή συνεχών διακοπών στη ροή της διαδικασίας λόγω της έκδοσης παρεμπιπτούσων αποφάσεων

⁴¹ Κ.Φράγκος, καθήκοντα και δικαιώματα του ποινικού δικαστή, 2008, σελ. 17

⁴² ΣυμβΑΠ 1413/2019, ΠοινΔικ (2021), 1091

⁴³ ΟΛΑΠ 518/1975

και οι οποίοι θεωρούνται ανεκτοί και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.⁴⁴ Έτσι, κατά το στάδιο της ανάκρισης (παρ. 2 περ. α'), η αίτηση εξαίρεσης υποβάλλεται έως την παράδοση των εγγράφων από τον ανακριτή στον εισαγγελέα μετά την τελευταία ανακριτική πράξη. Γίνεται ορθά δεκτό ότι ως παράδοση νοείται αποκλειστικά η υλική παράδοση και επομένως η αίτηση εξαίρεσης μπορεί να υποβληθεί εμπρόθεσμα κατά το στάδιο αυτό ακόμα και εάν συντάχθηκε από τον ανακριτή και καταχωρήθηκε στα οικεία βιβλία το σχετικό προς τον εισαγγελέα διαβιβαστικό σημείωμα.⁴⁵ Στην οριακή περίπτωση κατά την οποία ο ανακριτής παρέδωσε τα έγγραφα της δικογραφίας στον επιμελητή, αλλά ο τελευταίος δεν τα παρέδωσε ακόμα στον εισαγγελέα, πρέπει να γίνει δεκτή η δυνατότητα υποβολής αίτησης εξαίρεσης, δεδομένου ότι ο νόμος ως καταληκτικό σημείο θέτει την παράδοση των εγγράφων στον εισαγγελέα (δηλαδή την παραλαβή τους από τον τελευταίο) και όχι απλώς την με οποιονδήποτε τρόπο αποστολή των εγγράφων από τον ανακριτή. Σε περίπτωση που ο εισαγγελέας μετά την ολοκλήρωση της ανάκρισης και την παραλαβή της δικογραφίας κρίνει ότι πρέπει να συμπληρωθεί η ανάκριση και για τον λόγο αυτό επιστρέψει τη δικογραφία στον ανακριτή, πρέπει να γίνει δεκτό ότι υπάρχει και πάλι η δυνατότητα προβολής του λόγου εξαίρεσης κατά το στάδιο αυτό (της ανάκρισης).

Κατά το στάδιο της κύριας διαδικασίας (παρ. 2 περ. γ'), η αίτηση εξαίρεσης μπορεί να υποβληθεί μέχρι την έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας, δηλαδή την εξέταση (και συγκεκριμένα η όρκιση) του πρώτου μάρτυρα ή αν δεν υπάρχουν μάρτυρες η έρευνα οποιουδήποτε άλλου αποδεικτικού μέσου. Ο νέος ΚΠΔ υιοθέτησε στο σημείο αυτό την κρατούσα υπό το προγενέστερο καθεστώς άποψη. Αν υποβληθεί μετά το χρονικό αυτό σημείο, δηλ. μετά την έρευνα οποιουδήποτε αποδεικτικού μέσου, η αίτηση εξαίρεσης είναι απορριπτέα ως απαράδεκτη.⁴⁶

Περαιτέρω, στη διαδικασία ενώπιον των δικαστικών συμβουλίων, (παρ. 2 περ. β'), η αίτηση εξαίρεσης μπορεί να υποβληθεί μέχρι την έκδοση του βουλεύματος που αποφαινεται επί της ουσίας της υπόθεσης. Για την άσκηση του δικαιώματος των διαδίκων προς υποβολή αίτησης εξαίρεσης κατά το στάδιο αυτό, το άρθρο 16 παρ. 2 εδ. β' ΚΠΔ προβλέπει το δικαίωμα των διαδίκων να πληροφορηθούν αφενός *το όνομα*

⁴⁴ Βλ. Σ. Σταύρου, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και η αμεροληψία των ελληνικών δικαστηρίων, ΠοινΧρ (ΜΑ/1991), σελ. 503· βλ. σχετ. και Λ. Μαργαρίτη, αποκλεισμός και εξαίρεση δικαστικών προσώπων σε «μελέτες για εμβάθυνση στην ποινική δικονομία», τεύχ. Β, 1992, σελ. 130, σημ. 107 και σε Υπερ (1992), σελ. 814, σημ. 107

⁴⁵ Λ. Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 813-814, σημ. 101

⁴⁶ ΑΠ 393/2015, ΠοινΧρ (ΞΣΤ/2016), ΑΠ 1199/2002, ΠοινΛογ (2002)

του εισαγγελέα πριν από τη σύνταξη της πρότασής του αφετέρου τη σύνθεση του συμβουλίου από τη στιγμή που ο εισαγγελέας υποβάλλει σ' αυτό την πρότασή του. Τυχόν παραβίαση της τελευταίας αυτής διάταξης (άρθρο 16 παρ. 2 εδ. β' ΚΠΔ), δηλ. η άρνηση έγκαιρης ενημέρωσης του κατηγορουμένου για το όνομα του εισαγγελέα και τη σύνθεση του δικαστικού συμβουλίου, προκαλεί (πέρα από την ενδεχόμενη πειθαρχική ή ποινική ευθύνη του αρμόδιου γραμματέα ή προέδρου του δικαστηρίου) απόλυτη ακυρότητα σύμφωνα με το άρθρο 171 παρ. 1 περ. δ' ΚΠΔ, καθώς αποστερεί τον κατηγορούμενο από τη δυνατότητα ουσιαστικής προστασίας του και αποτελεσματικής προβολής αίτησης εξαίρεσης.

Εξαιρετική περίπτωση είναι αυτή της αίτησης εξαίρεσης ολόκληρου του πολυμελούς δικαστηρίου (παρ. 2 εδ. γ'), κατά την οποία η αίτηση εξαίρεσης πρέπει να κατατίθεται τουλάχιστον τουλάχιστον οκτώ ημέρες πριν από την ημέρα που έχει προσδιοριστεί για τη συζήτηση της υπόθεσης.⁴⁷ Σημειώνεται εδώ ότι το αντίστοιχο άρθρο 16 παρ. 2 εδ. γ' του προϊσχύσαντος ΚΠΔ/1950 προέβλεπε τον χρονικό αυτό περιορισμό στην υποβολή της αίτησης εξαίρεσης για την περίπτωση που η αίτηση αφορούσε σε περισσότερα του ενός μέλη του πολυμελούς δικαστηρίου. Η διάταξη εκείνη κρίθηκε αδικαιολόγητα αυστηρή και για τον λόγο αυτό το άρθρο 16 παρ. 2 εδ. γ' του νέου ΚΠΔ προέβλεψε, αντί για την περίπτωση εκείνη, την υποβολή αίτησης εξαίρεσης που αφορά σε περισσότερα από το ήμισυ μέλη της σύνθεσης του δικαστηρίου.

Τέλος, κατά το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, απότατο σημείο υποβολής της αίτησης εξαίρεσης είναι αυτό της επιστροφής-διαβίβασης της προκαταρκτικής δικογραφίας περαιωμένης στον αρμόδιο εισαγγελέα και πάντως πριν ο τελευταίος προβεί σε οποιαδήποτε άλλη διαδικαστική ενέργεια (όπως για παράδειγμα άσκηση ποινικής δίωξης, αρχειοθέτηση μήνυσης ή απόρριψη έγκλησης).⁴⁸

Η υπέρβαση των χρονικών ορίων για την υποβολή της αίτησης εξαίρεσης είναι επιτρεπτή, όταν ο λόγος εξαίρεσης ανέκυψε από τη διεύθυνση της διαδικασίας, τον τρόπο υποβολής των ερωτήσεων στους μάρτυρες και τον κατηγορούμενο, επομένως σε χρόνο μεταγενέστερο από τον προβλεπόμενο στο άρθρο 16 παρ. 2 Κ.Π.Δ. το αντίστοιχο άρθρο 16 παρ. 3 εδ. γ' του προϊσχύσαντος ΚΠΔ/1950 προέβλεπε δυνατότητα υπέρβασης των πιο πάνω χρονικών ορίων για την υποβολή της αίτησης

⁴⁷ ΣυμβΑΠ 1594/2002, ΠοινΧρ (ΝΓ/2003)

⁴⁸ ΣυμβΠλημΑθ 1389/2001

εξαίρεσης και στην περίπτωση που ο λόγος εξαίρεσης, αν και υπήρχε, έγινε γνωστός στον αιτούντα την εξαίρεση μεταγενέστερα. Συνεπώς, σήμερα, η εκπρόθεσμη αίτηση εξαίρεσης, που υποβάλλεται με επίκληση μεταγενέστερης γνώσης του λόγου εξαίρεσης, είναι σε κάθε περίπτωση απαράδεκτη, γεγονός που δημιουργεί προβληματισμό σχετικά με την σύμπλευση της διάταξης με τις επιταγές του ΕΔΔΑ. Εν συνεχεία, αναφέρουμε ότι οι αιτήσεις εξαίρεσης κατά δικαστικών προσώπων που συμπράττουν ή πρόκειται να συμπράξουν στην ίδια διαδικαστική ενέργεια, υποβάλλονται εφάπαξ ως προς όλους τους λόγους εξαίρεσης και κατά όλων των προσώπων αυτών πριν από τη διαδικαστική αυτή ενέργεια και το δικαστήριο ή το δικαστικό συμβούλιο αποφαινόμενα με ενιαία απόφαση, όπως προβλέπεται στο 16 παρ. 3 εδ. α' και β' Κ.Π.Δ. Γίνεται δεκτό ότι ο περιορισμός αυτός αφορά όχι μόνο τα πρόσωπα που πρόκειται να ασχοληθούν με την εκδίκαση της ουσίας της υπόθεσης, αλλά και όσων ενδέχεται να εξετάσουν το παρεμπίπτον αίτημα εξαιρέσεως. Ενόψει, ωστόσο της αυτοτέλειας του δικαιώματος κάθε διαδίκου προς υποβολή αίτησης εξαίρεσης πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο περιορισμός που απορρέει από το άρθρο 16 παρ. 3 εδ. α' Κ.Π.Δ. αφορά στις αιτήσεις που υποβάλλονται από τον ίδιο διάδικο, εκτός αν επικαλείται λόγους εξαίρεσης που προέκυψαν μεταγενέστερα. Τέλος, κατά το 16 παρ. 3 εδ. δ' Κ.Π.Δ. όταν η αίτηση εξαίρεσης κρίνεται ότι είναι αόριστη ως προς τα πραγματικά γεγονότα ή προδήλως ανεπίδεκτη εκτίμησης ή ασκείται καταχρηστικά, απορρίπτεται στην ίδια συνεδρίαση από την ίδια σύνθεση του δικαστηρίου ή του συμβουλίου, στο οποίο υποβάλλεται. Η διάταξη αυτή βρίσκεται σε συμφωνία με τη θέση του ΕΔΔΑ, όπως αναφέραμε παραπάνω για τις περιπτώσεις προδήλως απαράδεκτων αιτήσεων εξαίρεσης, παρότι έχει επικριθεί ως αντίθετη στο άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Η απόφαση που απορρίπτει για τους λόγους αυτούς την αίτηση εξαίρεσης θα πρέπει να αιτιολογεί ειδικά το αόριστο ή καταχρηστικό ή ανεπίδεκτο εκτίμησης της αίτησης, ενώ στην παρ. 4 του άρθρου 16 Κ.Π.Δ. προβλέπονται ρητά εξαιρετικές περιπτώσεις, κατά τις οποίες είναι ανεπίτρεπτη η υποβολή αίτησης εξαίρεσης, προκειμένου να περιορίζονται οι σαφώς παρελκυστικές αιτήσεις.

Περιεχόμενο και τρόπος υποβολής της αίτησης εξαίρεσης.

Η αίτηση εξαίρεσης, κατά το άρθρο 17 παρ. 1 Κ.Π.Δ. πρέπει να περιέχει: (α) τους λόγους της εξαίρεσης, (β) τα πραγματικά γεγονότα στα οποία στηρίζονται οι λόγοι,

(γ) τα μέσα απόδειξης των λόγων και (δ) να μνημονεύει το όνομα εκείνου του οποίου η εξαίρεση ζητείται. Σε διαφορετική περίπτωση, η αίτηση απορρίπτεται ως απαράδεκτη από την ίδια σύνθεση δικαστηρίου ή δικαστικού συμβουλίου στην οποία υποβάλλεται. Αρκεί, πάντως, η σαφής αναγραφή των λόγων της εξαίρεσης και δεν απαιτείται οι επικαλούμενοι λόγοι να είναι και βεβαιωμένοι, ενώ απλώς θα υποβάλλονται προαποδεικτικώς τα σχετικά με τον λόγο εξαίρεσης έγγραφα, εφ' όσον αυτό είναι δυνατόν.⁴⁹ Ως προς τις διατυπώσεις της αίτησης, αυτή πρέπει να υπογράφεται από τον ίδιο τον αιτούντα ή συνήγορο με ειδική προς τούτο πληρεξουσιότητα, ενώ ανεπίτρεπτη είναι η μεταγενέστερη προσκόμιση του πληρεξουσίου εγγράφου. Στο έγγραφο της πληρεξουσιότητας πρέπει να αναφέρονται ειδικά και συγκεκριμένα οι λόγοι για τους οποίους ζητείται η εξαίρεση (α. 17§2 εδ. α', β', γ' Κ.Π.Δ.). Σε περίπτωση μη τήρησης των πιο πάνω διατυπώσεων, η αίτηση απορρίπτεται ως απαράδεκτη από την ίδια σύνθεση του δικαστηρίου ή του συμβουλίου στο οποίο υποβάλλεται. Αναφορικά με τον τρόπο υποβολής της, η αίτηση εγχειρίζεται στην εισαγγελέα του δικαστηρίου, όπου υπηρετεί το πρόσωπο του οποίου ζητείται η εξαίρεση. Όταν δε αυτή αφορά σε μέλος δικαστηρίου το οποίο συνεδριάζει, μπορεί να υποβληθεί και προφορικά, με καταχώρηση στα πρακτικά του δικαστηρίου, εφόσον πληροί όλα τα απαιτούμενα στοιχεία του άρθρου 17 παρ. 1.

Η αίτηση εξαίρεσης κοινοποιείται, κατά το άρθρο 19 Κ.Π.Δ. χωρίς καμία χρονοτριβή από τον εισαγγελέα στο πρόσωπο του οποίου ζητείται η εξαίρεση, με οποιονδήποτε τρόπο. Το υπό εξαίρεση πρόσωπο δικαιούται να πληροφορηθεί άμεσα το περιεχόμενο των κατατεθειμένων με την πρόταση εγγράφων, ενώ υποχρεούται να εκφράσει εγγράφως τις απόψεις του εντός 24 ωρών, με ταυτόχρονη αποχή από τα καθήκοντά του στην εν λόγω υπόθεση. Οφείλει, ωστόσο, να ενεργήσει τις πράξεις εκείνες που δεν μπορούν να αναβληθούν, εφόσον δεν υπάρχει άλλο πρόσωπο που μπορεί να τον αναπληρώσει σύμφωνα με το νόμο, ειδάλλως τιμωρείται πειθαρχικά. Εφόσον η αίτηση εξαίρεσης γίνει δεκτή, οι πράξεις του αυτών θεωρούνται αυτοδικαίως άκυρες. Περαιτέρω, αναφορικά με την εξέταση της, η αίτηση εισάγεται εντός δύο ημερών από την κοινοποίηση στο δικαστήριο στο οποίο υπηρετεί ή στο συμβούλιο αν η αίτηση αφορά τον ανακριτή, τον εισαγγελέα ή μέλος του δικαστικού συμβουλίου, σύμφωνα με το άρθρο 20 Κ.Π.Δ. . Στη συνεδρίαση του δικαστηρίου ή του συμβουλίου δεν μπορεί να συμμετέχει το πρόσωπο του οποίου ζητείται η

⁴⁹ Α. Καρράς «Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο», 2η έκδοση, 1998, σελ 205

εξαίρεση, αλλά αναπληρώνεται βάσει του άρθρου 18 εδ. β' Κ.Π.Δ. Σε περίπτωση που δεν είναι δυνατή η νόμιμη συγκρίτηση του δικαστηρίου ή του συμβουλίου, τότε για την αίτηση εξαίρεσης αποφασίζει χωρίς καμιά χρονοτριβή, σύμφωνα με όσα ορίζονται στην παρ. 1, το αμέσως ιεραρχικά ανώτερο δικαστήριο ή συμβούλιο και αν πρόκειται για εφετείο το κατά το άρθρο 6 του κώδικα οργανισμού δικαστηρίων και κατάστασης δικαστικών λειτουργιών συγκροτούμενο εφετείο. Υπό το καθεστώς του προηγούμενο Κ.Π.Δ., προβλεπόταν και υποχρέωση έγκαιρης κλήτευσης του αιτούντος και τυχόν άλλου διαδίκου, η οποία κατηργήθη.⁵⁰

Απόφαση επί της αίτησης εξαίρεσης

Η απόφαση επί της αιτήσεως λαμβάνεται σύμφωνα με το άρθρο 21 του Κ.Π.Δ. Εφόσον, λοιπόν, βεβαιωθεί η βασιμότητα του επικαλούμενου λόγου για την εξαίρεση του δικαστικού προσώπου, γίνεται δεκτή η εξαίρεση και διατάσσεται η αποχή του εξαιρουμένου προσώπου από τα καθήκοντά του στην υπόθεση. Αν δεν υπάρχει αναπληρωτής του, το δικαστήριο ή το δικαστικό συμβούλιο παραπέμπει τη δίκη σε άλλο δικαστήριο ή συμβούλιο σύμφωνα με τις σχετικές για την αρμοδιότητα κατά παραπομπή διατάξεις. Αν η βασιμότητα του λόγου δεν διαπιστωθεί, είτε απορρίπτεται η αίτηση, είτε διατάσσεται ο αιτών να προσκομίσει ισχυρότερες αποδείξεις. Σε περίπτωση απόρριψης, επιβάλλεται στον αιτούντα πληρωμή των εξόδων, ενώ αν οι προβληθέντες λόγοι εξαίρεσης αποδειχθούν εντελώς ψευδείς, ο αιτών καταδικάζεται σε χρηματική ποινή ύψους πενήντα (50) έως διακοσίων πενήντα (250) ευρώ. Τέλος, κατά της απόφασης που απορρίπτει την αίτηση μπορεί να προσβληθεί με έφεση (άρθρο 22 Κ.Π.Δ.) μόνον εφόσον η οριστική απόφαση για την ουσία της υπόθεσης προσβάλλεται κι αυτή με έφεση, και μόνον ταυτόχρονα με αυτήν. Γίνεται ωστόσο δεκτό ότι ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου μπορεί να υποβάλει αίτηση αναίρεσης του βουλεύματος ή της απόφασης που απορρίπτει την αίτηση εξαίρεσης κατ' άρθρον 483§3 και 505§2 Κ.Π.Δ.⁵¹

⁵⁰ Άρθρο 20§1 εδ. β' Παλαιού Κ.Π.Δ.: «Το δικαστήριο ή το συμβούλιο συνεδριάζοντας σύμφωνα με τη διαδικασία που καθορίζεται για το καθένα από τον κώδικα (άρθρ. 305, 306, 329 επ.), αφού ακούσει τον εισαγγελέα, τον αιτούντα και τους διαδίκους που καλούνται είκοσι τέσσερις ώρες πριν, αποφασίζει για την αίτηση εξαίρεσης.»). Κατά τον Καρρά, ωστόσο, (ο.π. σελ 207), η υποχρέωση αυτή εξακολουθεί να επιβάλλεται από τα α. 20§1 και 25§1 εδ. β' του Συντάγματος.

⁵¹ Α. Καρράς ο.π., σελ 208, Α. Παπαδαμάκης, Η δομή της ποινικής δίκης, ΣΤ' έκδοση, 2012., σελ 148

Οι λόγοι ευπρέπειας ως λόγος αποχής του δικαστικού προσώπου

Στη διάταξη του άρθρου 23 Κ.Π.Δ. προβλέπεται ο θεσμός της αποχής, της δήλωσης δηλαδή του ίδιου του δικαστικού προσώπου περί εξαιρέσεως του ή όπως συνηθίζεται να αποκαλείται της αυτοεξαιρέσεως. Σκοπός του θεσμού της αποχής είναι παράλληλα με την εξασφάλιση της αμερόληπτης απονομής της δικαιοσύνης και η προστασία της αυθεντίας και του κύρους των δικαστικών προσώπων, που τίθεται υπό αμφισβήτηση με την υποβολή των σχετικών αιτήσεων εξαιρέσεως. Ο θεσμός αυτός αφορά σε όλα τα δικαστικά πρόσωπα, που μνημονεύονται στο άρθρο 14 Κ.Π.Δ., καλύπτοντας και τους γραμματείς, παρά την αναφορά του άρθρου 23 παρ. 1 εδ. α' Κ.Π.Δ. σε «δικαστικό λειτουργό». Στην παράγραφο 1 του άρθρου προβλέπεται η υποχρέωση του δικαστικού προσώπου να δηλώσει τους λόγους για τους οποίους είναι απαραίτητος ο αποκλεισμός ή η εξαίρεσή του από τα καθήκοντά του σε ορισμένη υπόθεση, σύμφωνα με τα άρθρα 14 και 15 Κ.Π.Δ., ενώ στην παράγραφο 2 γίνεται λόγος για την αντίστοιχη υποχρέωση του δικαστικού προσώπου όταν συντρέχουν τυχόν σοβαροί «λόγοι ευπρέπειας» που επιβάλλουν την αποχή τους από την άσκηση των καθηκόντων τους, ακόμη και αν δεν ανάγονται σε λόγους της πρώτης παραγράφου. Οι σοβαροί λόγοι ευπρέπειας, που δικαιολογούν την αποχή του δικαστικού προσώπου, δεν μνημονεύονται στον νόμο, αλλά είναι ζήτημα πραγματικό, που κρίνεται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

Γενικά γίνεται δεκτό ότι ο όρος ευπρέπεια περιέχει αντικειμενική κρίση σε αντίθεση με την ευθιξία, που αποτελεί ιδιότητα ενός ατόμου. Έτσι, η ευπρέπεια είναι έννοια ασθενέστερη της υπόνοιας μεροληψίας του άρθρου 15 ΚΠΔ εντονότερη, όμως, της ευθιξίας. Ως σοβαρός λόγος ευπρέπειας κατ' άρθρο 23 παρ. 2 ΚΠΔ θεωρείται κάθε (μη περιλαμβανόμενος στα άρθρα 14 και 15 ΚΠΔ) λόγος που επιβάλλει την αποχή του δικαστικού προσώπου, ώστε κατ' αντικειμενική κρίση ο θιγόμενος από την απόφαση που θα εκδοθεί να την αποδεχτεί ως το αποτέλεσμα μιας καλόπιστης και αδιάβλητης κρίσης, καθώς και κάθε λόγος που μπορεί να δώσει αντικειμενικά αφορμή για δυσμενές για το δικαστικό πρόσωπο σχόλιο,⁵² ή με άλλη διατύπωση λόγος αποχής συντρέχει όταν τίθεται σε αμφιβολία, κατ' αντικειμενική κρίση, η ελεύθερη κρίση του δικαστή ή το απροκατάληπτο αυτού.⁵³ Οι «λόγοι ευπρέπειας», λοιπόν, συνιστούν μια ακόμη

⁵² ΣυμβΑΠ 982/2020, ΠοινΧρ (ΟΑ/2021), ΑΠ 400/2018, ΠοινΧρ (ΞΘ/2019)

⁵³ ΑΠ 400/2018, ΣυμβΑΠ 1680/2016

περίπτωση περιστάσεων αναγόμενων στην υποκειμενική (α)μεροληψία του δικαστικού προσώπου, αυτή τη φορά επικαλούμενων από το ίδιο το δικαστικό πρόσωπο για το οποίο συντρέχουν κατά την αίτηση του να απέχει από μια συγκεκριμένη υπόθεση. Νομολογιακά, έχουν κριθεί ότι συνιστούν σοβαρό λόγο ευπρέπειας περιπτώσεις όπως η στενή γνωριμία μεταξύ του δικαστικού προσώπου και του διαδίκου ή του συνηγόρου του⁵⁴, η επαγγελματική συνεργασία του δικαστή, όταν ασκούσε δικηγορία, με συνήγορο διαδίκου⁵⁵ ή η συγγένεια του δικαστικού προσώπου με μάρτυρα κατηγορίας⁵⁶.

Η δήλωση αποχής δηλώνεται από το δικαστικό πρόσωπο με τρόπο σαφή και ορισμένο, στηριζόμενη σε πραγματικά περιστατικά και όχι υποθετικούς λόγους που κρύβουν ενδεχομένως φυγοπονία ή έλλειψη σθένους του δηλούντος.⁵⁷ Η δήλωση πρέπει να γίνεται αμέσως μόλις το δικαστικό πρόσωπο λάβει γνώση του λόγου αποχής, χωρίς να συντρέχει η προθεσμία των 24 ωρών (κατά το άρθρο 19 παρ. 2 Κ.Π.Δ.) για την έγγραφη τοποθέτηση του. Γίνεται, μάλιστα δεκτό ότι η δήλωση περί αποχής δεν υπόκειται σε κανένα χρονικό περιορισμό και συνεπώς μπορεί να υποβληθεί και μετά τη συζήτηση της υπόθεσης, αλλά πάντως πριν την έκδοση της απόφασης⁵⁸ Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι κατά το ΕΔΔΑ κάθε κατάσταση που μπορεί να προκαλέσει υπόνοιες μεροληψίας πρέπει να αποκαλύπτεται κατά την έναρξη της διαδικασίας, ώστε ο κατηγορούμενος να ενημερώνεται επίσημα και έγκαιρα.⁵⁹ Η δήλωση περί αποχής γίνεται εγγράφως από το δικαστικό πρόσωπο, ενώ στην περίπτωση μέλους δικαστηρίου που συνεδριάζει η δήλωση αυτή μπορεί να γίνει και προφορικά.

Σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 3 ΚΠΔ *«η δήλωση αποχής πρέπει να είναι αιτιολογημένη και να στηρίζεται σε συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά»*. Αντίστοιχη διάταξη είχε προβλεφθεί για πρώτη φορά στην παρ. 5 του άρθρου 23 του προϊσχύσαντος Κ.Π.Δ., όπως αυτή προστέθηκε με το άρθρο 26 παρ. 5 Ν. 4055/2012. Με τη διάταξη αυτή ο νομοθέτης επιθυμεί να αποφύγει την **αδικαιολόγητη** υποβολή δηλώσεων αποχής από τους δικαστικούς λειτουργούς, την δήλωση, δηλαδή, που

⁵⁴ ΣυμβΑΠ 429/2015 (: άσκηση της κόρης του δικαστή στο δικηγορικό γραφείο του δικηγόρου που υπογράφει την αίτηση αναιρέσης)

⁵⁵ πάντως ΣυμβΠλημΠειρ 94/2022, ΝΟΜΟΣ, που δέχθηκε ότι σε περίπτωση παρέλευσης 10 ετών από τον χρόνο της επαγγελματικής συνεργασίας, χωρίς να διατηρούνται έκτοτε σχέσεις με τον συνήγορο του διαδίκου ή το δικηγορικό του γραφείο, δεν συντρέχει λόγος αποχής

⁵⁶ ΣυμβΑΠ 835/2013, ΠοινΧρ (ΞΔ/2014), 274

⁵⁷ Μ.Γεωργιάδου, ο νέος ΚΠΔ (επιμέλεια Λ.Μαργαρίτη), 2020, άρθρο 23, αριθ. 5, σελ. 87

⁵⁸ ΣυμβΑΠ 2004/2018, ΠοινΔικ (2020)

⁵⁹ ΕΔΔΑ Κουλίας κατά Κύπρου της 26.5.2020 (αριθ. προσφυγής 48781/12), ΕΔΔΑ Sigurður Einarsson κ.α. κατά Ισλανδίας της 4.6.2019 (αριθ. προσφυγής 39757/15)

γίνεται από φυγοπονία ή έλλειψη σθένους⁶⁰ Για τον λόγο αυτό το άρθρο 23 παρ. 3 ΚΠΔ επιβάλλει την αιτιολόγηση της δήλωσης αποχής, με αναφορά σε συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά. Αξίζει, πάντως, να τονιστεί ότι η ισχύουσα σήμερα διάταξη του άρθρου 23 παρ. 3 ΚΠΔ δεν περιέχει πρόβλεψη για πειθαρχικό έλεγχο του δικαστικού λειτουργού σε περίπτωση υποβολής αδικαιολόγητης αποχής, όπως προέβλεπε το άρθρο 23 παρ. 5 εδ. β' του προϊσχύσαντος Κ.Π.Δ., καθώς κρίθηκε ότι μία τέτοια διάταξη «αντιβαίνει ευθέως στην ανάγκη εμπέδωσης του θεσμού της αποχής, αφού λειτουργεί φοβικά»⁶¹. Η αδικαιολόγητη υποβολή αίτησης αποχής, εφόσον πράγματι υποκρύπτει φυγοπονία ή έλλειψη σθένους του δικαστικού λειτουργού δεν αποκλείεται να προκαλέσει πειθαρχικό έλεγχό του, αλλά πάντως αυτός θα πρέπει να περιορίζεται μόνο σε προδήλως αδικαιολόγητες περιπτώσεις και όχι σε περιπτώσεις που αμφισβητούνται στη νομολογία, αν συνιστούν λόγους αποχής, ενόψει και της κυμαινόμενης στο ζήτημα αυτό νομολογίας, λαμβανομένου μάλιστα υπόψη ότι κατά το άρθρο 26 ΚΠΔ η αποσιώπηση λόγου αποκλεισμού ή εξαίρεσης συνιστά και αυτή πειθαρχικό παράπτωμα και μπορεί να θεμελιώσει και το κατ' άρθρο 254 ΠΚ έγκλημα.

Για την εξέταση της δήλωσης αποχής, αυτή διαβιβάζεται στον αρμόδιο εισαγγελέα, εφόσον έχει υποβληθεί στον πρόεδρο του δικαστηρίου ή στο νόμιμο αναπληρωτή του, ο οποίος εισάγει την αίτηση αυτή με πρότασή του στο αρμόδιο δικαστήριο, που συνεδριάζει σε συμβούλιο. Υποστηρίζεται ότι η πρόταση του εισαγγελέα διατυπώνεται προφορικά και δεν υποβάλλεται γραπτή πρόταση, καθώς πρόκειται για δικαστήριο που συνεδριάζει ως *συμβούλιο* και όχι δικαστικό συμβούλιο. Θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η αναφορά του άρθρου 23 παρ. 4 ΚΠΔ σε «*δικαστήριο που συνεδριάζει ως συμβούλιο*» δεν θεμελιώνει αποκλειστική αρμοδιότητα του δικαστηρίου, αλλά η αρμοδιότητα κρίνεται με βάση το άρθρο 20 παρ. 1 ΚΠΔ, που εφαρμόζεται αναλογικά και στην δήλωση αποχής και συνεπώς στην προδικασία αρμόδιο είναι το δικαστικό συμβούλιο και στο ακροατήριο το δικαστήριο. Η παρ. 4 του άρθρου 23 ΚΠΔ διευκρινίζει μόνο ότι, όταν αρμόδιο είναι το δικαστήριο, αυτό συνεδριάζει χωρίς την παρουσία των διαδίκων, κάμπτοντας έτσι την δημοσιότητα της δίκης. Η λύση αυτή επιβάλλεται και από τις αρχές της οικονομίας και της ταχείας διεξαγωγής της δίκης, καθώς σε περίπτωση σύμπτωσης δήλωσης αποχής και αίτησης εξαίρεσης η ταχύτητα της διαδικασίας επιβάλλει την κρίση αυτών από το ίδιο

⁶⁰ Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4055/2012

⁶¹ Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4055/2012

δικαιοδοτικό όργανο, κάτι που δεν θα συνέβαινε αν στην προδικασία άλλο δικαστικό όργανο έλεγχε τη δήλωση αποχής (ήτοι το δικαστήριο ως συμβούλιο) και άλλο την αίτηση εξαίρεσης (ήτοι το δικαστικό συμβούλιο). Σε περίπτωση παραδοχής της δήλωσης αποχής το δικαστικό πρόσωπο πρέπει να αναπληρωθεί νόμιμα, ενώ σε αντίθετη περίπτωση συνεχίζεται η διαδικασία επί της κυρίας υποθέσεως με τη συμμετοχή αυτού. Η απόφαση (κατ' ακριβολογία το βούλευμα) επί της δηλώσεως αποχής δεν επιδίδεται στους διαδίκους, δεδομένου μάλιστα ότι δεν υπόκειται σε κανένα ένδικο μέσο.

Τέλος, στο άρθρο 24 Κ.Π.Δ. προβλέπεται η περίπτωση σύμπτωσης δήλωσης αποχής και αίτησης εξαίρεσης. σε μία τέτοια περίπτωση το δικαστήριο ως συμβούλιο αποφασίζει, κατά τα ειδικότερα αναφερόμενα στο άρθρο 23 ΚΠΔ, πρώτα επί της δηλώσεως αποχής του δικαστικού προσώπου (δηλαδή το αρμόδιο δικαστήριο ως συμβούλιο κρίνει χωρίς την κλήτευση και εξέταση των διαδίκων, με μόνη τη γνώμη του αρμόδιου εισαγγελέα). Και μάλιστα τούτο ισχύει ανεξάρτητα από το αν η δήλωση αποχής στηρίζεται στους ίδιους ή διαφορετικούς λόγους σε σχέση με την αίτηση εξαίρεσης. Επίσης, το αποτέλεσμα αυτό επέρχεται ανεξάρτητα από το αν η δήλωση αποχής προηγήθηκε χρονικά της αίτησης εξαίρεσης ή αν υποβλήθηκε μετά από αυτή. Η νομοθετική αυτή επιλογή δικαιολογείται από την ανάγκη να διασφαλιστεί το κύρος της δικαιοσύνης (καθώς η εξέταση της δήλωσης αποχής γίνεται με μυστική διαδικασία από το αρμόδιο δικαστήριο ως συμβούλιο, σε αντίθεση με τη δημόσια και «κατ' αντιδικία» διαδικασία που τηρείται επί εξετάσεως αίτησης εξαίρεσης) στηρίζεται δε στη σκέψη ότι ικανοποιείται απολύτως το αίτημα του διαδίκου, που ζήτησε την εξαίρεση του δικαστικού προσώπου, με τον αποκλεισμό της συμμετοχής του τελευταίου ανεξάρτητα από τον λόγο για τον οποίο επήλθε το αποτέλεσμα αυτό.⁶² Αν η δήλωση αποχής γίνει δεκτή διατάσσεται η αποχή του δικαστικού προσώπου από την εξέταση της συγκεκριμένης υπόθεσης, ενώ η αίτηση εξαίρεσης θεωρείται ότι δεν υποβλήθηκε. Αν, αντίθετα, η δήλωση αποχής απορριφθεί, θα ακολουθήσει η εξέταση της αίτησης εξαίρεσης κατά τις διατάξεις των άρθρων 14-22 ΚΠΔ, σε οποιονδήποτε λόγο και αν στηρίζεται, όπως ακριβώς θα γινόταν και αν δεν υποβαλλόταν η δήλωση αποχής, καθώς διαφορετικά η προστασία του αιτούντος την εξαίρεση θα ήταν ατελής.

Σε περίπτωση απόρριψης της δήλωσης αποχής αν μεν οι λόγοι εξαίρεσης είναι διαφορετικοί από εκείνους, για τους οποίους δηλώθηκε η αποχή του δικαστικού

⁶² Κ.Φράγκος, καθήκοντα και δικαιώματα του ποινικού δικαστή, 2008, σελ. 32

προσώπου (κατ' άρθρο 23 ΚΠΔ), δεν δημιουργείται ζήτημα δέσμευσης του δικαστηρίου ή δικαστικού συμβουλίου που θα εξετάσει την αίτηση εξαίρεσης από την προηγούμενη απορριπτική απόφαση επί της δηλώσεως αποχής. Το ζήτημα αυτό, όμως, ανακύπτει σε περίπτωση που όλοι ή ορισμένοι από τους λόγους εξαίρεσης αποτέλεσαν αντικείμενο κρίσης κατά την εξέταση της δήλωσης αποχής. Σύμφωνα με τη ρητή διάταξη του άρθρου 24 εδ. β' ΚΠΔ **ούτε** στην περίπτωση αυτή τίθεται ζήτημα **δεδικασμένου**, ενόψει και του ότι η συζήτηση για τη δήλωση αποχής έγινε **χωρίς να παρίστανται οι διάδικοι** και εξετάστηκε μόνο η πλευρά του δηλώσαντος την αποχή δικαστικού προσώπου.

Βιβλιογραφία & Νομολογία

- Α. Καρράς**, «Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο», 2η έκδοση, 1998
- Α. Κονταξής**, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Συνδυασμός Θεωρίας & Πράξης, 2006, Δ' Έκδοση, Τόμος Πρώτος
- Λ. Μαργαρίτης**, «Αποκλεισμός και εξαίρεση δικαστικών προσώπων (κριτική προσέγγιση σχετικών διατάξεων ΚΠΔ)», Υπεράσπιση, 1992, σελ. 791-821
- Λ. Μαργαρίτης**, «Οι δικονομικού περιεχομένου διατάξεις του Ν. 2172/1993», Υπεράσπιση, 1994, σελ. 488-504
- Λ. Μαργαρίτης**, Εμβάθυνση στην Ποινική Δικονομία, Θεωρία – Νομολογία, 2006
- Λ. Μαργαρίτης**, Ο Νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Ερμηνεία κατ'άρθρο του Ν. 4629/2019, 2020, Τόμος Πρώτος
- Στ. Ματθίας**, Ελληνική Δικαιοσύνη, 2001, «Η αμεροληψία του δικαστή», σελ. 1477-1480
- Α. Παπαδαμάκης**, Η δομή της ποινικής δίκης, ΣΤ' έκδοση, 2012
- Σ. Σταύρος**, «Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου και η αμεροληψία των ελληνικών δικαστηρίων», Ποιν. Χρον. 1991, σελ. 481-504

Νομολογία ΕΔΔΑ

Piersack κατά Βελγίου, 01.10.1982	Coëme και λοιποί κατά Βελγίου, 22.06.2000,
Campbell and Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 12.05.1984	Kleyn κ.ά. κατά Ολλανδίας, 06.05.2003
De Cubber κατά Βελγίου, 26.10.1984	Posokhov κατά Ρωσίας, 04.06.2003
Belilos κατά Ελβετίας, 29.03.1988	Filippini v. San Marino (dec.) 26.8.2003
Hauchildt κατά Δανίας, 24.05.1989,	Salon κατά Ουκρανίας, 06.09.2005
Holm κατά Σουηδίας, 25.11.1993	Sokurenko και Strygun κατά Ουκρανίας, 11.12.2006
Findlay κατά Ηνωμένου Βασιλείου 25.02.1997	Parlov-Tkalčić κατά Κροατίας, 22.12.2009
Daktaras κατά Λιθουανίας, 11.01.2000	Henryk Urban and Ryszard Urban κατά Πολωνίας, 30.11.2010
Coëme και λοιποί κατά Βελγίου, 22.06.2000	

Agrokompleks κατά Ουκρανίας
06.10.2011

Richert κατά Πολωνίας, 25.10.2011,

Κονταλέξης κατά Ελλάδας, 06.09.2018

Sigurður Einarsson κ.α. κατά Ισλανδίας
της 4.6.2019

STRAN GREEK REFINERIES &
Στρατής Ανδρεάδης κατά Ελλάδας,
09.12.1944

Khodorkovskiy και Lebedev κατά
Ρωσίας (No. .2), 14.05.2020

Κουλίας κατά Κύπρου της 26.5.2020

Tikhonoc και Khasis κατά Ρωσίας
16.2.2021

Karrar κατά Βελγίου της 31.8.2021

Κυπριανού κατά Κύπρου, 07.05.2022

Νομολογία Ελληνική

ΟΛΑΠ 518/1975

ΑΠ 868/1976

ΑΠ 1189/1984

ΑΠ 10/1988

ΑΠ 799/1996

ΜΟΕφΛαρ 75/1996

Εφ.Πειρ. 256/1996 Δίκη 1996.886

ΑΠ 10/1998

ΑΠ 1448/2001

ΣυμβΠλημΑθ 1389/2001

ΑΠ 2372/2002

ΑΠ 1123/2002

ΑΠ 1199/2002, ΠοινΛογ (2002)

ΣυμβΑΠ 1594/2002, ΠοινΧρ
(ΝΓ/2003)

ΑΠ 11/2002

ΑΠ 76/2011

ΣυμβΑΠ 835/2013, ΠοινΧρ (ΞΔ/2014)

ΑΠ 393/2015, ΠοινΧρ (ΞΣΤ/2016)

ΣυμβΑΠ 429/2015

ΣυμβΑΠ 1680/2016

ΑΠ 578/2017

ΑΠ 400/2018

ΑΠ 400/2018, ΠοινΧρ (ΞΘ/2019)

ΣυμβΑΠ 2004/2018, ΠοινΔικ (2020)

ΣυμβΑΠ 1413/2019, ΠοινΔικ (2021),
1091

ΣυμβΑΠ 982/2020, ΠοινΧρ (ΟΑ/2021)

ΣυμβΠλημΠειρ 94/2022

Άλλες πηγές:

Guide on Article 6 of the Convention Right to a fair trial (criminal limb)

Αιτιολογική Έκθεση ΣχΚΠΔ 2019

Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4055/2012